БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1961 ч. ДЕКАБРЬ 31 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 307 (5097).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Мини Статистика

I

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, үлетпүрнүң ажылдакчылары нефть, газ тывыжының, минералдыг чемишчидилгелер, коргулчун, цинк болгаш молибден продукциязы бүдүрүп үндүреринің чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткеннер.

ААС-К

...рынга кышкы дүн ду... ...н. Дистинчек шаттарны... ...амгалаан чүве дег, ку... ...шыпкан. Булак ба... ...стып үнген дамыра... ...талдарны үгжейти... ...шаан, бус-биле ты... ...тар-былап чыткан. Хава... ...ныг чүтагда кодан хойн... ...лап каан. Кажа... ...дүндүүнден уза... ...олайдан кыпка... ...жы кызанайны...

...у узун, дүнд... Салчак Дамбуе... ...ынга кээшпезит... ...алгаш, бодунуп... ...ың дугайы...

КӨДЭЭ АГИТАТОРЛАРНЫҢ ДАЙЫНЧЫ СОРУЛГАЛАРЫ

Партияның үшкү ленинчи Программазы, СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери бистин Төрээн чуртувустуң коммунизмче оруун чырыдып турар. Амгы үениң ол улуг документилери бистиң чуртувустуң күүлүг хөгжүлдезинге, ыланган кедээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдеринге улуг перспективаларны ажыткан.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыванын кедээ ажыл-агыйын дүрген хөгжүлүп, эт, сүт, дүк, тараа болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир сорулга-биле чүгүлә хемчегларни республикада боттандырып турар. Кедээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдерининг айтырыгларын республиканың партия активинге, СЭКП райкомнарының пленумнарынга, кедээ ажыл-агый мурнакчыларының районнар болгаш республика чөвүлел хуралдарынга бүтү тала-биле чугаалажып керген. Колхозтар болгаш совхозтар тарылга шелдериниң структуразын экижидер талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылып турар.

Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга ажыл-херектерни эки организастаарының талазы-биле кедээ агитаторларның мурнунда чугула, дайынчы сорулгалар салдынган. Моон-биле холбаштыр, агитатор болгаш агитколлектив бүрүзү идеологтуг ажыл-биле организакчы ажылды тудуш харылзаштырарының дугайында XXII съездиниң Резолюциязының негелделерин шынгыш барымдаалап, чүгле сорулгаларны тайылбырлаары-биле кызыгаарланмайн, ол сорулгаларны күүсеткиринче масселаларны мобилизастар хүлээлгелиг.

Бистиң республикада ындыг агитколлективтер бар. «Барлык», «Тилледге» совхозтар, Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозу бо ажыл-агый чылында эки түңнелдерлиг болганнар. Ол черлерде агитколлективтер, агитаторлар боттарының ажылын ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээри-биле сыгый холбаштырып турар.

Чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда агитаторлар ниити беседалар кылып, оларны эвлелгелиг сорулгаларны шиитпирлээри-биле холбаштырбайн турар. Чижээ, Эрзин районнуң колхозтарында агитаторлар ажылдавайн турар деп чугаалап болбас. Ол хиреде-ле ол районнуң бүгү колхозтары мал чемнерин белеткээриниң планының чартыын безин күүсеткээн. «Элегес», «УТБА 25 чылы» совхозтарның тарылга шелунуң хөй хуузун сигеннер, сула ээлээн турда ону ында агитаторлар эскербээн.

Агитатор бүрүзү тайылбыр ажылын практиктиг сүмелер-биле, планнар дугайында беседаларны ажылхеректи организастаарын тодаргай көргүзери-биле, сеткилдиң ханызындан чугаалажыышкыннарны — ажыл-агыйжы мобилизастаашкынбиле тудуш харылзаалыг кылдыр чорудар болза ол ам дээштиг болур.

Кедээ ажыл-агыйның үндезини чер ажылы, оон кол байлаа—чер болгай. Ынчангаш, кедээ агитаторнуң кол сорулгазы болза 100 гектар ажыглалдыг черге онаштыр эң хөй продуктуну бүдүрерин чедип алырын пропагандаалаары болур. Чер ажылының продуктулуунун көргүзүү ниити шелден алдынган мал чемнериниң единицазы болурун агитатор хандыр тайылбырлаар ужурлуг. Ол сорулга-биле сиген аралаштырылгалыг тарылга системазы-биле шиитпирлиг демисежир, бедик дүжүттүг, хөй чем единицазын бөөр культураларны калбартырын пропагандаалаар херек.

Агитатор бүрүзү ажыл-агыйда турып турар тарылга структуразы гектар чер бүрүзүнден эң хөй продуктуну алырынга дүгжүп турар бе дээрзин хыпап, ону хандырар төлээде, тарылга структуразын канчаар эде көөрүл, кандыг культураларны, кандыг соттарны тарыга чогуурул дээрзин тускай эртемниглер-биле сумедежири чугула. Чогуур структура шилип алдынган соолунде ону агитаставышаан, үрезин арыглаашкынынче, чемишчидилге сөөртүлгезинче, техника септелгезинче үргүлчү кичээнгей салып, олче ажыгышчилерни мобилизастаар сорулгалыг.

Мал ажылын кедүрери, оон продуктуларын бүдүрерин көвүдедир кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының чугула сорулгазы. Чүс гектар тарылгага болгаш ажыглалдыг шелге онаштыр бүдүрген мал продуктулары —кол көргүзүг ол дээрзин агитаторлар тайылбырлап, ону чедип алырынга чүү негеттинери, канчаар ажылдаза чогуурун көргүзер ужурлуг. Эш Н. С. Хрущев 100 гектар тарылгага онаштыр 75 центнер, 100 гектар ажыглалдыг ниити черге—16 центнер эт бүдүрери—ол дээрге колхоз, совхоз удуртукчуларының ажыл-агыйны башкарып билириниң контроль көргүзүү болур деп чугаалаан. Бо болза бүгү чуртка ортумак көргүзүүдүр, а ажыл-агый бүрүзү оон бедик дериелди чедип алыр ужурлуг. Агитаторларның, агитколлективтернин ажылын база-ла бо көргүзүүлер-биле үнелеп көөрү чугаажок. Ындыг төлээде малдың, тарылганың структуралары ону хандырып шыдаар бе дээрзин малчыннар-биле, тараажылар-биле кады агитатор санап көрүп, ону тодаргай билген, өскелерге тайылбырлаан турары чугула.

Кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге эң чугула чүүл болза бүдүрүлгени эртемге үндезилеп чорудары болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле шингээдип алыры болур. Агитатор бүрүзү бодунуң үчастогунга эртемниң, техниканың чаа чүүлдерин, мурнакчыларның дуржулгазын үргүлчү пропагандаламышаан, ону бүдүрүлгеге шингээлип алырынга кижилерни өөредир, чаңчыктырар сорулгалыг.

1962 чылда Тыва АССР кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин дыка улгаттырып тургаш, 6,6 миллион пуд тарааны, 21 мун тонна эътти, 17 мун тонна сүттү, 1850 тонна дүктү күрүнеге садар хүлээлгелиг. Бо сорулгаларны чедишкиннинг күүседирин хандырары — кедээ агитаторларның ажылындан дыка хамааржыр. Ындыг болганда агитатор, агитколлектив бүрүзү бодунуң ажылын тодаргай планнап, ажыл-агый сорулгаларын күүседири-биле сыгый холбаштырар ужурлуг.

Индияга күрүне аян-чоруу доозулган

Л. И. Брежнев Москвада чаныып келген

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Индиядан «ИЛ-18» самолёт-биле Москваже чаныып келген. Л. И. Брежнев Индияның президентизи доктор Раджандра Прасадтың чаланын ёзугаар күрүненин аянчоруун кылып, найыралчы Индияга чоруп чораан.

Л. И. Брежнев-биле кады ону үдеп чораан кижилер: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы болгаш Киргиз ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Т. Кулатов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Я. А. Малик, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Мурнуу Азия талазы-биле кылдызының эргелекчизи В. И. Лихачев Москваже база чаныып келгеннер.

Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга Л. И. Брежневти Москваның ажылчы чоннарының хөй санныг төлөлекчилери, эштер Г. И. Воронов, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, А. Н. Шелепин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Я. Э. Калнберзин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары В. Н. Новиков, К. Н. Руднев болгаш өскелер-даа уткаан.

Аэродромга чыылганнар Л. И. Брежневти болгаш ону үдеп чораан кижилерни чылыг болгаш чуректиң ханызындан уткааннар.

(СЭТА).

Сибирьниң дайынчыларының солунунуң дөртен чыл ою

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Сибирьниң шериг округунуң «Совет дайынчы» деп солунунуң 40 чыл оюн хөй-ниити чылыы-биле демдеглээн. Солуннуң оруу—ол дээрге, бистиң армияның кезектериниң бирээзиниң тургустунганының болгаш өзүлдезиниң төөгүзү, хамааты болгаш Ада-чурттуң дайынарынга сибирьжилерниң эрес-маадырлыг чоруктарының төөгүзү болур.

Байыр чедирген хөй-хөй чагаалар солуннуң адрезинге келген.

Партияның идеологтуг ажылы хевирлери—дайынчы

Идеологтуг ажылдың талазы-биле Бүгү-...

Декабрь 28-те болган эртенги хуралга идеологтуг ажылдың айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтиң «СЭКП-ниң XXII съездизи болгаш партияның идеологтуг ажылының сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Киргизияның КП ТК-зының секретары **А. Казакбаев** ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезиниң айтырыгларынга улуг кичээнгейни бодунуң чугаазынга көрүндүрген. Идеологтуг ажылды чорударда Киргизияның партия организациязы бистиң чуртувустуң улустарының найыралын быжыглаарының онза ужур-дузазын үнелеп көрүп турар деп ол чугаалаан. Акыдуңма улустарның чечен чогаалдарының болгаш уран үүлдериниң неделларын база декадаларын чорудары, республикаларның чогаалчыларының, артистериниң болгаш композиторларының доктаамал харылзажылгазы болгаш чогаадыкчы дем каттыштырылгазы совет нацияларның чоокшулажырынга болгаш ССРЭ-ниң улустарының культураларының кайы-кайызынга салдарын чедирер чорукка улам улуг ужурдузалыг болуп бар чыдар дээрзин оратор демдеглээн.

Ындыг болза-даа республикалар аразында культурлуг солчудганың хөрөөнде улуг четпестер ам-даа бар болуп турарын эш Казакбаев чугаалаан. Чижээлээрге, Киргизия Ортаакы Азияның республикаларыбиле болгаш Казахстан-биле чогаадыкчы эки харылзааларны тургускан, Закавказьениң, Прибалтиканың республикалары-биле, Украина, Белоруссия болгаш РСФСР-биле бистиң харылзааларывыс ам-даа четпес.

ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилгениң министри **В. П. Елютин** студентилерниң ортузунга идеологтуг ажылдың айтырыгларын бодунуң саналынга чырыткан. XXII съездиниң материалдарын болгаш партияның чаа Программазын тайылбырлаар ажыл дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның бүгү коллективтериниң кичээнгейиниң төвүнде тургустунган дээрзин ол дыннаткан.

Студентилер партияның Программазының теоретиктиг үүлдери-биле түннеп байыттынган, ийи-чаңгыс кижиге чүдүп турган чоруктуң уржуктарындан арыглаттынган өөре-

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ Ч... ЧАА ЧЕДИИШКИННЕ...

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң кукурузачызы Петр Пикалонуң 1961 чылда чедип алган күш-ажылчы чедиишкиниринің дугайын чүгле улуг назылыг кижилер эвес, а школачылар база сонуургап турар.

Тыва областың X партия конференциязынга байыр чедирип келгеш пионерлер чапсар үезинде Петр Пикало-биле таныжып чугаалашканнар. — «Хову кадынының» ындыг байлак дүжүдүн канчап өстүрүп алган Силер, — деп олар оон айтырып турганнар.

Фото А. СМАГИННИИ.

Кедээ ажыл-агый техниказын кам чок кем-буруулуг ёзу-биле ажыглааны болгаш кадагалааны дээш кеземче харыысалгазын көргүзер дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Совет күрүне кедээ ажыл-агыйны чаа техника-биле дериириңге чыл бүрүде кончуг улуг түңнүг хөрөңгилерни үндүрүп турар. Техника болза колхозчуларның болгаш совхозтар ажылдакчыларының күш-ажылын дыка чиигеткен, ону эн-не бүдүрүкчүлүг болдурган болгаш кедээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүнүн, мал ажылының продуктулуунуң өзүлдезинге, күш-ажылдың база хөрөңгилериниң чарыгдалдарын эвээжедиринге, кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп үндүрерин улам ыңай көвүдедиринге эргежок чугула байдалдарны хандырган.

Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының хөй нуруузу машиналарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап, техниканы камныг эдилеп турарлар.

Оон-биле чергелештир, механизаторларның болгаш албан-дужаалдыг кижилериниң тракторларны, автомобильдерни, комбайннарны болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын ажыл-агыйжы эвес ажыглаар, кайы-хамаан чок көөр чоруктарының факт-барымдаалары чамдык колхозтарда, совхозтарда болгаш өске-даа күрүне болгаш кооператив организацияларында бар болуп турар. Чер-черниң чамдык совет болгаш ажыл-агый органнарының, колхозтар баштаар черлериниң база совхозтар удуртукчуларының чүвени тоон көрбес чоруунуң түңнелинде, машиналарны кадагалаар черинге чедирбес, кыжын шөлге кааптар, кезектерин адырып тонаар чоруктар бар болуп турары ховар эвес.

Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда тракторлар болгаш өскедаа машиналар багай кадагалааның, багай ажлаганының уламындан куду бүдүрүкчүлүг болуп, а кол-ла чүве электен үрелип, ажыглалдан үнүп турар. Техниканы кембуруулуг кам чок ёзу-биле ажылаар чоруктуң түңнелинде машиналар үрелип турар, оон-биле холбаштыр, ажыл-агый чери оларны септедиринге немелде хөрөңгилерни чарыгдаар ужурга таваржып азы техника электе-ле ажыглалдан үнүп турар. Кедээ ажыл-агый машиналарын шак ынчаар тоомча чок ажылаар кижилерге материалдыгдаа, кеземче-даа харыысалгазын хүлээтпейн турар чорук хөй таваржып турар. Техниканы ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле, харын чамдыкта ону үрегдекчи ёзу-биле ажылаар чоруктар кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезин шаптыктып, херек кырында чоннуң өт-байлаан самчыгдааны ол болур.

Кедээ ажыл-агый техниказын ажыглаарында болгаш кадагалаарында ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселди күштелдирер сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Совхозтарга, колхозтарга болгаш өске-даа күрүне база кооператив организацияларынга хамааржып турар тракторларны, автомобильдерни, комбайннарны болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын кам чок кем-буруулуг ёзу-биле ажыглап азы кадагалап, оларны үрээни, а ол ышкаш кезектерин адырып тонааны дээш,—

бир чыл чедир хуусаада шелээзин казып азы ол-ла хуусаада эдип-чазаар ажылга шиидер.

Ол-ла үүлгедигни чаңгыс удаа эвес кылганы азы улуг түңнүг когаралды чедиргени дээш,—

үш чыл чедир хуусаада шелээзин казып шиидер.

2. Бо Чарлыкка дүүштүр эвилелдешкен республикаларның кеземче хоойлуларынга немелделерни болгаш өскертилгелерни киирерин эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнеринге дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1961 ч. декабрь 20.

А. И. Микоянның Гвинея Республикага баар деп турарынга

Гвинея Республика биле Совет Эвилелиниң аразында кады ажылдажылганы быжыглаары-биле эргежок чугула бүгү чугаалажыышкыннарны чорудар сорулга-биле Гвинея Республиканың чазааның баштынының анда чоруткан найыралчы чалалгазы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы болгаш СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү А. И. Микояның Гвинея Республикага баарының дугайында шиитпирни Совет чазак хүлээп алган. Ол аян-чоруук 1962 чылдың январының баштайгы хүннеринде болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязын чыылдырар дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бирги сессиязын 1962 чылдың январь 10-да Кызыл хоорайга чыылдырар деп ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүсекчи комитеди шиитпирлээн.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ

Кыа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң баштаар чери чаа чылда тарылга шелдериниң тургузуун сайзырангайжыдып, ажыктыг тарылга ээлчештирилгелин нептередирин көрүп турар.

Колхоз 1961 чылда кызыл-тасты 1600 га черге тараан болза, 1962 чылда 200 ганы тарыыр, кукуруза тарыыр шелду ийи катап улгаттырар, тараа-бобы культураларның шелүн барык 10 катап улгаттырары көрдүүген.

Часкы тарылганы чогуур өйүнде, бедик агротехниктиг байдалга эртиреринин чугула үүлү — тарылгага кирер техниканың септелгезин эки чорудып турар. Бо хүннерде 4 тракторлар, 2 автомашина, 8 андазынар болгаш өске-даа техниканы септээн. Артыкан техниканы февраль 1-ге чедир септеп доозар деп турар.

Аас-кежик болгаш алдар

1961 чыл — бистиң колхозтуң хой ажылында чаа, мурнакчы үүлдүн эгези — бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадавыстың тургустунган чылы болган. Бригаданың хойжулары чеди чылдың үшкү чылында Төрээн чуртка 490 центнер хой эдин, 99,4 центнер дүктү бергеш, күрүнеге садар продуктуларның планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Мында бистиң хойжу өг-бүлевистиң хууда салыышкыны база бар. Тус чер уксаалыг хой бүрүзүнден 2100 грамм дүк кыргып алыр хүлээлгемни 2370 грамм кылдыр күүседип, 948 кг дүктү колхозумга дужаадым. Хойларның эрткен часкы оолдаашкынындан 273 хураганнарны менди камгалап өстүрген бис. Ноябрь-декабрь айларда оолдаашкындан 40 хураганнарны камгалап алдым. Ам бистиң коданывыста төрүүр 409 баш хойлар хүр менди кыштаглап турар.

Төрүүр 100 баш хойга онаштыр 105 хураганны камгалап өстүрери, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү кыргып алыры — 1962 чылда мээң хүлээлгем ол. Бо чылын бистиң хойжу бригадавыс организас ажыл-агый талазы-биле улам өзүп быжыгар, тудуг суурувус-даа калбарар.

Бистиң улуг Төрээн чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг Программазын айыткан СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң амыдыралга боттаныышкыны дээш бүгү малчыннарның социалистиг чарыжынга киржип, 1962 чылда ийи дакпыр күжениишкиннинг ажылдаар мен. Коммунизм биле күш-ажыл чарылбас. Миллион-миллион совет кижилериниң күш-ажылы-биле коммунизм тургустунар деп партия айыткан. Анаа күш-ажылчы үлуг-хуузун киирери аас-кежик болгаш алдар-дыр.

К. ШОГЖАП,
Эрзин районнуң «Мөрен» колхозунуң хойжузу.

ЧЫРЫТКЫЛЫГ БЕДИКТЕРИНЧЕ

ар. Бо чыл кижи ниитилелиниң
к улуг кызыгаар шугум болуп,
нынга мөңгежип артар.
ың төөгүлүг XXII-ги съездизи
луг документизи — коммунизм-
рпрограммазын хүлээп алган. Бо
кайгамчык корабльге олуруп ал-
геминче бир-ле дугаарында чо-
чылда совет кижилер экономика-
ультураның бүгү адырларынга чаа-
г чедиишкиннерни чедип алганнар.
рограммазы... Ында улустуң салым-
ышты ёзулуг-ла хайныктырып келир
ыг келир үези тодаргайлаттынган.
лган дижик сен, кайда-даа чурттап ту-
к сен, канчаарга-даа коммунистиг мани-
өндүр улуг баш бурунгааргы айтыышкын-
нарын улустуң (сээң бодуңнуң) амыдыралга бот-
тандырганыңдан сээң аас-кежиин, сээң уругларың-
ның аас-кежии шуут хамааржыр.

«Коммунизмни тургузарынга улустуң, мырыңай-ла совет кижи бүрүзүнүң улуг-улуг күш-ажылчы күжениишкиннери негеттинер... Амыдыралдың чаагай чүүлдери дээрден тараанып төктүп келбези ышкаш, бисче боттары аңдарлып дүжүп келбес. Ажылишчи кижи бүрүзү ону эки билип, коммунизмни тургузарының бүгү-улусчу херээнге бодунуң салыышкынын киирер ужурлуг»—деп, Н. С. Хрущев XXII съездиниң индиринден чугаалаан.

1961 чылда оларның киржип эрткени эң-не кайгамчыктыг болуушкуннуң дугайын чугаалап бээрибиле СЭТА-ның корреспондентилери чурттуң сураглыг кижилеринден—ажылчыннардан, колхозчулардан, эртем болгаш культураның ажылдакчыларындан дилег кылган. Оларның харыыларын мооң адааңда парладывыс.

Совет улус коммунизмниң чырыткылыг бедиктеринче күчүлүг базым-биле бар чыдары ол тода, өөрүшкүлүг чугаалардан илдеңи-биле көстүп турар.

* * *

„Кижилер бодунуң төөгүзүн боттары кылыр...“

К. МАРКС.

„Төөгүнү ам миллион-миллион болгаш он-он миллион кижилер боттары тургузуп турар“.

В. И. ЛЕНИН.

Бистиң Чепсектиг Күштеривис улам күчүлүг болур

Мээң амыдыралымда, бүгү совет улустуу ышкаш, бо чыл база-ла төөгүлүг чыл болган: делегады бооп мээң олурушканым СЭКП-ниң XXII съездизи коммунизмни тургузарының кайгамчык улуг программазын хүлээп алган. Бистер, шериг ажылакчылары, Чепсектиг Күштерни болгаш Совет Эвилелиниң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның сагыш салыышкынын ол документиден көрүп турар бис.

Коммунистиг партияга баштаткан совет улус болза бодунун Чепсектиг Күштери улам күчүлүг турзун дээш, камгалалдың эн чаа, амгы үениң чепсектерлиг болзун дээш чүнү-даа харамнанмастар. Мээң хуумда бир улуг болуушкун болза «Кажан үгер-бооларды диңмиреп турда» деп ат-биле үнген, мээң бижээним номуң парлалгага үнгени болган. Оном болза Ада-чурттуң Ул дайынының чылдарында сов дайынчыларының маадырлы чоруунуң дугайын бижээн сактыышкыннар чүве. Делегейнин ийиги дайынынга фашистиг Германияны Совет Эвилелиниң чылча шапканы бистиң Төрээн чуртувусче халдаарын күзеп турарларга шуптузунга кезээде уттундурбас баш бурунгаар коргунчуг сагындырыышкын болзун.

С. С. БИРЮЗОВ,
Совет Эвилелиниң Маршалы,
Совет Эвилелиниң Маадыры.

ТАЙБЫҢ КЕЖИК— ҮЛҮҮВҮС ОЛ

Тайбың кежик — үлүүвүс ол.
Тайбың одаа болам, Чаа чыл!
Оранымның дүнүн, хүнүн
Оттуг херел чылдың бүргээн.
Өртемчейге чырык болзун.
Өөрүшкүнү өөрээ, Чаа чыл!
Күзеливис чандыр баспайн
Күчүлүг чол чылы болам!

Уйгу-чыдын дивес хайыр
Улуг чаңчыл бисте сиңген!
Мээге бодаар, холга тудар
Мерген үүле бажын ажыр.

Ажылывыс мөңге уктуг,
Ада-чуртум өндүр, шыырак—
Буг хемден Оожум чедир
Бурундан бээр моорлаан чуртум.

ара, Ак-даа далай кежир
ган байлак чүден терең,
зажок, маадыр иштер
нналдыр кый деп туру-
ң, кежик...
орууңдува
ен, Чаа чылым!

р ПРОКОФЬЕВ,
аңналдың лауреады,
XXII съездизинин
делегады.

„Хову даңгыназы-биле“ найырал

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Ташбентиге болган чөвүлел хуралынга киржир аас-кежиктиг болган мен. Делегат болуп киришкеним XXII съездиниң сөөлүнде ол чөвүлел хурал меңээ чеди чылдың үшкү чылында эң-не кайгамчык болуушкун болган. Көдээ ажыл-агый мурнакчыларының Алма-Атага чазын болган чөвүлел хуралынга бистиң колхозчуларывыстың берген сөзү алдарлыы-биле күүсеттинген деп, чөвүлел хуралның индиринден чугаалаан мен. Төрээн чурт бистиң артеливистен 4 муң тонна хайнактаан кукуруза үрезинииниң орнунга 5,5 муң тоннаны алган. Ол дээш Никита Сергеевич Хрущев бисти мактаан, ынчалза-даа бистиң иштивистен быы-даа меңээргенмээн. Чаа чылда бис колдуунда-ла Кур чер крайының ажыл-агыйынга 10 муң тонна бедик шынарлыг үрезини бээр деп бодап турар бис.

Ынчалзажок мени чүгле бодувустуң ажыл-агыйывыстың ажыл-херээ хөлзедип турар эвес-ле болтай. Мен чаа чыл мурнунуң хүннеринде Алма-Ата болгаш Джамбул областының колхозтарынга болгаш совхозтарынга барып, кукуруза тараазының 100—120 центнер дүжүлүн өстүрүп алырының дуржулгазын таныштырып чордум. Казахстанның ховуларынга «Даңгына» ёзулуг-ла хаанзаай аан!

Н. ГОЛОВАЦКИЙ,
Алма-Ата областың Панфиловск районунун «Октябрь 40 чылы» колхозунуң даргазы.

Телевидение — хүнче болгаш сылдыстарже

Ыраккы сылдыстарны телевизор экраны дамчыштыр хайгаарап көөрүн Пульково обсерваториязынга чедип алган хүнүвүс сеткил-сагыштан уттундурбас артып калган. Чаа чыл астрономнарга дыка солун болгаш байлак түңнелдерлиг болуру чугаажок. Телевизия техниказы сылдыстарның эң тода көстүр үезин шилип тургаш чурукка тырттырып ап болурун хандырып турар, ынчангаш сылдыстарның болгаш планеталарның атмосферазында болуп турар болуушкуннарны өң кичээнгейлиг өөренип көөрүнүн оруу ажыттынган.

О. А. МЕЛЬНИКОВ,
ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү.

Төрээн чурттуң тугу— поляр бассейнинин делгемнеринде

1961 чыл атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле улуг чедиишкиннерниң чылы болуп төөгүте кирер. Тудуп тургузарын партияның XX съездизинге шиитпирлээн, СЭКП-ниң XXI съездизи ажыттынып турда бир-ле дугаар далайже эжиндирип чорупкан күчүлүг атомоход «Ленин» төөгүлүг XXII съездиге белеткелдиң хүннеринде харыысалгалыг рейсче чорупкан. Бис Мурманскиден Врангель ортулуктарынга четкеш, оон сонгу чүкчеээпкен бис. Сонгу широтаның 75 градузунга, чөөн долготаның 177 градузунга полярлыг шинчилелдерниң төөгүзүнде бир-ле дугаарында «Сонгу полюс—10» деп дош-биле кады шимчеп чоруур эртем-шинчилел станциязын атомоход-биле четирип каан бис. Партияның XXII съездизи ажыттынып турар хүнүнде бистиң Төрээн чуртувустуң кызыл тугу дош-биле шыптынган ол делгемнерге бир-ле дугаар киискээн. Атомоходтуң экипажы мурнунда салдынган даалгаларны күүсеткен дугайында съездиге рапорттаан.

Рейс чедиишкинниг доозулган. Келир чаа чылда атомоходтуң экипажы Төрээн чуртунуң кандыг-даа даалгазын күүсеттиринге белен.

Ю. САВИН,
«Ленин» атомоходтуң капитанының 1-ги дузалакчы.

ГОРЬКИЙ. Горькийниң автомобиль заводунуң маркалыг автомобильдери чаагай атты чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын база даштыкы чурттарга чаалап алган. Чеди чылдың төнчүзүнде заводта чүүк болгаш чиик автомобильдерни бүдүрери бүдүп чартык катап өзер.

СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизинин ажылдап турган хүннеринде ийи миллион дугаарлыг «ГАЗ—51» деп чүүк машиназы чүүк автомобильдериниң кол конвейериннден үнген.

Чурукта: 2.000.000 дугаарлыг «ГАЗ—51» деп чүүк автомобилиниң завод хаалгазындан үнүп кел чорууру.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чер ажылының депшилгелиг аргазынче

Эртип турар 1961 чыл меңээ хамаарыштыр тураскаадыг болуушкундан эгелээн: январыда мен СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажылынга киришкен мен. Ам чыл эрте бергени бо-дур. Ол чыл партияның айтыышкыннарының болгаш мээң Пленумга алган хүлээлгелеримниң амыдыралга боттанылгазының чылы болуп эрткен. Үрезин бүдүрерин бистин 50 хуу улгаттырганывыс дыка өөрүнчүг-дүр. Колхозтуң төөгүзүнде бир-ле дугаар бис күзүн чажар кызыл-тастың гектар бүрүзүнден 17,8 центнер дүжүттү, кукурузаның гектар бүрүзүнден 63 центнер үрезинни алдывыс. Тарааны, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны планнап турганывыстан ыракта хөйнү күрүнеге саткан бис. Н. С. Хрущевтуң сүмезин ёзугаар тос муң центнер чигир свёклазын мал чеминге тарып өстүрүп алдывыс. Бо чылын бистиң кукурузавыс кажангызындан-даа артык дүжүткүр болган. Дыка улуг хемчээлдиг шөлге тараан кукурузаның га бүрүзүнден 782 центнер сүт-быштак быжыттыг мочактарны алган бис.

Чаа чылда колхоз тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка улгаттырар. Сиген тарып эзлчештирер ажыы эвээш системаны соксаткаш, чер ажылының депшилгелиг хөөп олуртур системазынче бүрүнү-биле шилчип тур бис.

С. ФАК,
Орлов областының «Ленинчи тук» колхозунуң даргазы.

Бо—чүгле социалистиг чуртка болдунар аргалыг

1961 чыл меңээ аажок өөрүшкүлүг чыл болган. Апрельдиң 22-де, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң оюнда, шактар бүдүрериге автоматтыг дерилгелер тургусканы дээш Ленинчи шаннаалдың лауреалы деп атты өске новаторлар-биле кады меңээ тывыскан.

Мээң ажылымны ынчаар бедии-биле үнелээни мээң чогаадыкчы күжүмге чаа энергияны берген. Чаа контроль автоматтың конструкциязын чогаадып кылырын чоокта чаа доостум. Бистиң заводтуң коллективи чеди чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрүлгевисти комплексилиг механизаттынган бүдүрүлге кылдыр хуулдурар сорулганы салып алган.

Күш-ажылчы 19 чылымның дургузунда мен слесарь өөреникчизиннен инженер-конструкторга чедир орукту эртим. Бо дээрге чүгле бистиң чуртувуска болдунар аргалыг.

В. КУДРЯВЦЕВ,
Москва, Киров аттыг № 1 шак заводтуң инженер-конструктору, Ленинчи шаннаалдың лауреады.

Коммунизмче бистиң базымывыс

Чеди чылдың үшкү чылы уттундурбас болуушкуннарбиле кажангызындан-даа артык байлак болган. Чүгле кол-колун алаайн. СЭКП-ниң XXII съездизинин делегалы болуп, өске коммунистер-биле кады партияның Программазын хүлээп алыр аас-кежик меңээ таварышкан. Съездиге белеткелдин хүннеринде бригада чаа комбайнны шиңгээдип алган. Ынчангаш чаа ёзу-биле ажылдап эгелээн бис: бүгү эвлчеглериниң болгаш профессияларының ажылчыннарын чангыс коллектив кылдыр каттыштыргаш, эртип өөриниң комплексилиг бригадазын тургускан бис. Ол биске мону берген: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ийи катап өскен, атпрациттин бот-үнези база ол хире чиигээн, планнан ажыр 10 эшелон одаар чүүл бердинген.

Келир чылда бистин планнарывыс мындыг: амга чедир бис тонна хөмүр дашка камналга кылып келген бис, ам бригадага бот-орулга-чарылганы нептередип, күш-ажылдың улам белик коммунистиг хевиринче шилчиир бис.

Бодувустуң күш-ажылывыс-биле бис коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга төлептиг салыышкынывысты киирер бис.

Александр КОЛЬЧУК,
Латугин аттыг шахтаның бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Үшкү алдын медаль

Венгрия, Польша, Румыния, Дания... Хөй-хөй солун спорт-чу ужуражыышкыннар эткилээн. Бо чылын мен улуг спорт маргылдааларынга дыка чедиишкинниг кириштим, Европаның бирги чериниң ийиги шаннаалын-даа алдым. ССРЭ-ниң чемпионунуң үшкү алдын медалын база алдым. Амгы үеде делегейниң бирги чери дээш маргылдааларга белеткенип тур мен, аңаа Рим олимпиадазынга киришкенимден дээре көргүзүүлгелиг болур дээш кызар мен. Ынчан дөртку черни ээлээн мен.

Таджик аныктар күш-культурага болгаш спортка келергей-ле ынактар. 1961 чылда бис 25 алдын, мөңгүн болгаш хүлер медальдарны чаалап алган бис.

Ибрагим ХАСАНОВ,
ССРЭ-ниң үш дапкыр чемпиону, спорт мастери.

САГЫШКА КЕЗЭЭДЕ АРТАР

Төнүп турар чылдың хүннүг күзү сагышка кезээде артар. Партияның XXII съездизинин делегады мен, октябрьның 17-де Кремльдиң съездилер Ордузунун эжиин бирле дугаарында артап эрткен мен.

Бо күзүн тараа культураларының тергиин эки дүжүдүн алган бис. Ниити колхозтуу-биле алырга, кукуруза гектар бүрүзүндеи 80 ажыг центнер дүжүттү берген. Ындыг дүжүтту Хумалаг чери кажан-даа берип көрбээн.

Мээн звеном республикада дээре көргүзүүлгени чедип алган: 50 гектар чернин га бүрүзүнден-не 165 центнер кукуруза тараазы алдынган, а өске 50 гектар участоктуң га бүрүзүнден кукурузаның 1418 центнер ногаан массазы сүт-быштак чемижи-биле кады алдынган.

Харам чок, алдынганчак күс! Тураскаадыг чыл.... Ол мээн бүгү чуртталгамга уттундурбазы-биле артар, чүгле дээрге, бо чылдың декабрьда меңээ Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп хүндүлүг атты тывыскан чүве болгай.

Харитон АЛБЕГОВ,
Соңгу-Осетин АССР-ниң Хумалаг колхозунуң звеночузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Хойжунуң бодалы

Баш-ла айлар бурунгаар болган болуушкун ышкаш чугула болуушкун мээн бүгү амыдыралым иштинде кажан-даа болуп көрбээн. Бо чайын мени Коммунистиг партияның хүрээленинге хүлээп алган.

Тогуз-Тароунуң делгем одарларынга чеди чыл дургузунда хой маллап келдим, ол үеде районга эң бедик денги немелдезин, эң хөй дүк кыргылдазын ап келген мен. Чеди чылдың дөртку чылында амгы көргүзүүлгеримни 10 хуу улгаттырар дээш бүгү күжүмнү үнүрүп ажылдаар мен. Коммунистиң алы ону меңээ хүлээндирип турар.

Маруся ДЖАНБАЕВА,
Кыргыс ССР-ниң Торгуз-Тароу районунуң Киров аттыг колхозунуң улуг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Ийи чеди чыл планын

Мээн киришкеним, партияның XXII съездизинин ажылдап турганы уттундурбас хүннер мээн угаанымга кезээмңгеде артар. Бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының программазы хүлээп алдынып турда, мен болумнуң аас-кежиимниң, уругларымның аас-кежиинин программазы дээш бадылап тур мен деп билген мен.

Съездиниң ажыттынарынга чедир безин мээн бригадам чеди чыл планын күүседипкен, бис боттарывыстың станоктарывыска 40 экскаваторларны эптеп ап болур ол хире хөй кезектерни пландан ажыр ажылдап кылган бис.

Константин МАСЛИЙ,
Уралмаш заводтуң эзриил чондурукчузу.

Делегейде эң улуг агрегат ажыглалда кирген

Ийи ай бурунгаар, октябрь 27-де, Төрээн чурттуң чаа гидростанциязы — Братск ГЭС-тиң бирги электри машиназын хөөлдирер туданы долгапкан мен. Күчүлүг кан өзектиң долганыышкыны дүргедээн тудум-на зал иштинге дикмиттиг дааш шимээн чаңгыланып үнген. Ол болза делегейде эң улуг гидроагрегаттың бир-ле дугаар ажылдап эгелээни-дир.

Бодунуң ийиги Төрээн чуртун моон тыпкан испан-коммуниске меңээ Советтер чуртунуң эң күчүлүг гидроагрегадын бир-ле дугаар ажылдадып киирерин идегээн болганда, мен аас-кежиктиг, дендии аас-кежиктиг кижи-дир мен.

Анхель АЛОНСО.
Братск ГЭС тудуунуң «спецгидроэлектромонтаж» участогунуң кол инженери.

Бедик мергежилдиг медицина хандырылгазы дээш

Республиканың медицина ажылдакчыларының бешки съездизинге чоннуң медицина хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Чоннуң кадыкшылын камгалаар талазы-биле партия болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызында, Тыва АССР-де медицина албан черлери калбарып турар. Кадык камгалалының хереэнге акшахеренги чарыгдалы чыл бүрү көвүдеп, бо чылын ооң түүү 5,8 миллион рубльге четкен. Ол болза эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң четкизин калбартырынче угланган. Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргениниден бээр эрткен 17 чылдарда республикага эмчилерниң саны барык-ла 15 катап өскен. Дээди болгаш ортумак эртемниг хөй-хөй национал кадрлар бар апарган. Бир эвес 1944 чылда Тывага 14-ле эмнелге черлери турган болза, ам оларның саны 40 ашкан, ынчаарда биске чүгле ийи уруглар яслизи турганындан ам олар 50 четкен.

Ажылчы чоннарның чаагай чурталгазы дээш болунуң билиг-мергежилин болгаш күжүн харам чокка берип, хөй-ниитиниң ажыл-хереэнге идепкейлиг киржип, чоннуң бедик хүндүткелин чаалап ап турар медицина ажылдакчыларының саны республикада чыл бүрү көвүдеп турар. Оларга дуржулгалыг эмчилер Л. Козлова, Д. Буулар, В. Башкиров, Г. Федорович, М. Горбунова, В. Шашков, Ю. Щербаков, А. Канунников, А. Дикунова, Ч. Борбай-оол, З. Ганиш, О. Херлиг-оол, РСФСР-ниң алдарлыг эмчилери А. Дервоедова, В. Пудов, медицинаның ортумак эртемниг ажылдакчылары Дорохов, Чамдан, Ёнзак, Зубова болгаш өскелер-даа хамааржыр. Чөөн-Хемчик районнуң партия, совет органнары районда эмнелге ажылынга өйшаанда чогуур дузаны чедирип келген, ол болза ук районда эмнелге албан черлериниң ажылын бедик деннелге тургузар арганы берген. Чадааның район эмнелгезиниң (эргелекчизи эш Ю. Ковенский) ажылдакчылары аарыг кижилерни сагыш човангыр хүлээп ап, медицина темаларынга лекцияларны болгаш беседаларны оларга номчуп берип, партияның XXII съездизиниң материалдарын пропагандалаарынга агитаторлар болуп, чамдыктары политбөлүмнериниң ажылын удуртуп турарлар. Районда медицина албан черлери эки туттунган бажыңнар-биле хандыртынган.

Медицина албан черлериниң четкизи республикага моон сонгаар-даа улам-на көвүдеп, чоннуң кадыкшылын камгалаарының чугула айтырыгларын шиитпирлээри дээш ажылларны кылып чорудар. Тыва АССР-ниң ажыл-агый, эртем культуразынга дузалаар хемчеглер дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар республикага медицина албан черлериниң четкизин калбартыры көргүнген.

Республиканың кадык камгалал кылдызының эргелекчизи эш **А. Любимов** илеткелинге ол бүрү болгаш өске-даа чедишкиннериниң дугайын тодаргай чугаалавышаан, совет медицинаның чонга бараан болур улуг ужур-дузазын чедир үнелеп көрбес, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның дугайын айыткан. Кызыл хоорайда болгаш районнарда чамдык эмнелгелер аарыг улусту хүлээп алырда болгаш оларны чыттырып эмнеп турар үеде, ук аарыг кижиниң аарыының байдалын ханызыбиле тодарадып көрбес, аарыгны дүрген экиртиринче угланган чогуур хемчеглерни албас чоруктар бар. Барыын-Хемчиктиң район эмнелгезиниң четпес ажылын ол маадаа чижек кылдыр киирген. Ооң ажылдакчылары медицина дугайында лекцияларны, беседаларны, консультацияларны чон ортузунга барык-ла кылбайн, колхозтарда болгаш совхозтарда ажылдап турар эмчилерге багай дузалажып турарлар. Медицинаның үүрген дуза чедирер республика станциязының ажылында четпестерге доктаавышаан, илеткелчиниң демдеглээни болза, чамдык таварылгаларда ук станция берге аарыгдан качыгдаан кижилерни чогуур өйүнде хүлээп албайн турган. Ам үеде район бүрүзүнде 2—5 чедир улуг болгаш чиик машиналарын эдилеп турар хирезинде, оларны доора сорулгаларга ажыглап, үрегдеп, ооң хараазы-биле аарыг кижилерни эмнелгелерге саадал чокка чедирер хемчеглерни албайн турар фактылар бар. Республиканың аптека эргелели ылангыя район болгаш көдээ эмнелге пунктуларын чугула хереглеттинер эмнер, херектелер-биле четпес хандырып турар. Чамдык таварылгаларда чаа келген эмнер аптека эргелелиниң складынга үр үеде чыткылаар, ооң шынары баксырап, харын-даа оларны үндүр бижиир ужурга таваржыр.

Съездиге санал берип чүве чугаалаан делегаттар республиканың медицина албан черлериниң ажылын экижидеринче угланган саналдарын берип турганнар.

Республиканың санитар-эпидемиктиг станциязының кол эмчизи **Ю. Провоторовтуң** чугаалааны болза:

— Санитар-эпидемиктиг ажылдарны кичээнгейге албас чоруктар-биле канчап-даа эптежип болбас. Хоорайларның, суурларның арыг-шевер байдалын чүгле сезоннар үеринде хынап, а ооң өске үелерде көрбейн турар. Хөй-ниитиниң чемненилге болгаш дыштанылга черлеринде санитарияның хынаалаларын доктаамал чорудар херек. Бо ажылды экижидери-биле колхоз, совхозтарга, бүдүрүлгелерге, албай организация черлеринге санитар советтерин тургузары, ол ажылга хөй-ниитиниң киржилгезин хаара тудары негеттинип келген. Онза кичээнгейни сүт-бараан фермаларының арыг-шеверин, ооң ажылчыннарының кадыкшылын камгалаарынче угландырар ужурлуг.

Таңды районнуң «Совет Россия» колхозта эмнелге пунктузунуң эргелекчизи **Л. Никитина** болдунуң саналынга ында көдээ Советтиң, колхоз баштаар черинiң эмнелге ажылынга кошкак дузалап турарын шүүмчүлээн.

— Бичии уругларның кадыының байдалын, оларның өзүлдезин хайгаараар талазы-биле ажылды канчаар чорудуп турарывысты чугаалап көрейн — деп, Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даглы эмчи **Агеева** саналдаан. Суурда болгаш фермаларда, малчын аалдарда чурттап турар уругларның тодаргай дыңзызын кылгаш, оларның кадыының байдалын тодарадып ап турар бис. Фермаларга эмнелгениң ажылдакчылары үргүлчү барып, ада-иелерге санитария болгаш гигиена дугайында, уругларның өг-бүлеге кижизидилгезиниң дугайында беседаларны кылып берип турар. Кызыл крестиниң кежигүннери бажыңнарны аразында хүлээнип алгаш, аңаа ажылды чорудуп турарлар. Олар хамаарышкан бажыңнарынга баргаш, уругларның арыг-шеверин, чурттап, өөренип турар байдалын хынаар хүлээлгелиг. Кызыл крестиниң кежлгүннери кылган ажылының түннелин эмчилерге болгаш школа башкыларынга чугаалап бээрлер. Ындыг арга ажыктыг болганын дуржулгамдан билген мен.

Эмнелге албан черлерин эки шынарлыг бажың-балгаттар-биле, эмчи кадрлар-биле хандырар айтырыг — чугула айтырыгларның бирээзи. Өвүр районнуң эмнелгезиниң кол эмчизи эш **Ануфриев** саналын олче угландырган. Хандагайты суурдаа, колхозтар төптериндe-даа эмнелгелериниң материалдыг хандырылгазы четпес: эмнелгелерде септелгелер эки кылдынмаан, эмнер болгаш хереклер чедишпес, медицинаның ортумак эртемниг ажылдакчылары-биле бүрүн хандыртынмаан. Бо дугайын райкүүском болгаш көдээ Советтер билир, ынчалза-даа тодаргай хемчеглерни албайн келген болгаш эмнелге пунктуларын септелгеге киирип турар үеде тулуг материалдары-биле багай хандырып турар.

Туберкулёзка удур хемчеглерни чорударын онзалап чугаалаан. Диспансерлерге бедик мергежилдиг эмчи кадрлар республикага негеттинип турар, барын талакы районнарга районнар аразының диспансерлерин тургузары чугула, кайы-даа районда эмчи сестралары чедишпес болуп турар болганда, оларны өөредир школаны ажыдары күзенчиг деп, эш Каракай айыткан.

— Хөй-ниитиниң Советтерин организастап тургузары эмнелгелериниң ажылын экижидеринге чугула рольду ойнаарын практика көргүзүп турар. Ооң бир эки чижээнге республика эмнелгезиниң чанында организастаан хөй-ниити Советиниң ажылының дуржулгазын ап болур. Эш Воронковка удурткан ол хөй-ниитиниң Совети эмнелгелерге барып, ында ажылдың байдалын: аарыг улусту хүлээп ап турарын, аъш-чем хандырылгазын, арыг-шеверин хынап, хоорайның чурттакчыларынга медицина болгаш өске-даа темаларга беседаларны кылып берип турарлар. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи эш Пудов база эмчи эш Балчий-оол болгаш ооң-даа өскелер медицина темазынга лекцияларны хөй удаа номчааннар. Оларның үлегерин эдерер херек. Район бүрүзүнге ындыг Советтерни тургузуп алыры чугула — деп, профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы **Т. Норбу** чугаалаан.

Курорттар ажылынга кадык камгалал кылдызы практиктиг дузаны чедирбейн турарын эш Норбу шүүмчүлээн. Кажан курорттарны профэвилелдериниң эргезинче шилчиткен соонда, республиканың кадык камгалал органнары чоннуң курорттарга дыштанылгазын организастаарынче боттарының күжүн киириштирип тургаш ажылдаары чугула.

Республиканың эмчилериниң бешки съездизинге санал берген өскедаа эштер коммунистиг ниитилелди тургузуп турар бистиң улузувустуң кадыкшылдыг байдалын камгалаарының чугула хереэн чаа-чаа мурнакчы арга-дуржулгалар-биле бөлүп, ажылда четпестерни чок кылырының аргаларын чугаалааннар. Съездиге СЭКП Тыва өбкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** санал берген, СЭКП-ниң XXII съездизиниң бүүү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын болгаш ооң ажылдап кылганы улуг сорулгаларны күүседиринге республиканың ажыл-ишчилериниң бүгеннишкиниг ажыл-хереэниң дугайын онзалап демдеглээн. Тыва АССР-ниң культурлуг хөгжүлдези дээш партия болгаш чазактың сагыш салыышкынының көскү чижектерин айытпышаан, бо харысаллалыг, хүндүлүг херекте медицина ажылдакчыларының идепкейлиг киржилгези чугула рольду ойнаар ужурлуг дээрзин эш Тока чугаалаан.

Съезд республиканың бүүү медицина ажылдакчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Чурукта: съездиниң бөлүк киржикчилери. Фото **А. Аирнии.**

ААС-КЕ

Хову кырынга кышкы дүн дүжүп келген. Дистинчек шаттарны, сооктан камгалаан чүве дег, куу туман дүй шыпкан. Булак бажындан сыстып үнген дамдырак суг шавага талдарны үгжайтыр хыраалатпышаан, бус-биле тынып, чайындылап чыткан. Хавак кырында кыштагда кодан хойну дем-не кажаалап каан. Кажаа чанында өгнүң дүндүүнден узап үне берген хоолайдан кыпкан оттуң чалбыраажы кызаңайнып турган.

—Дан дургузу узун, дүнде орай чок—дээш, Салчак Дамбуевич Адыяа саазынга кээшпезин ораап, кыпсып алгаш, бодунуң ажыл-амыдыралының дугайын төөгүп эгеледи.

ЯДЫЫНЫҢ ТҮРЕГДЕЛИ

Адыяа билип кээрде аза-иезинге бир аът, бир саар инек, каш өшкү бар турган. Тапсы хемниң аксынга улуг эвес тараа-хадыланныг-даа турган.

Бир-ле катап Дамбу тараазын бастыргаш, ийи барба тараану аъдынга чүдүргеш, чоруп тура оглунга чагаан:

— Шанда тараавысты эки кадарып тур, оглум. Мал чиптезин. Мен мону Таваа чаңгыга чедирип берейн.

Бичии оол элдепсинип, удур айтырган:

— Аңаа тараану чүге аппарып бээрин ол, ачай?

— «Чүге» деп чүн боор, оглум. Э-э-э-да, чаш деп чүвениң чаржынчыын. Ол чаңгы кижи боор. Мен ооң хөлечии-дир мен.

— А шуптузун бээр бе?

— Шуптузун. Ооң башка чаңгы бисти...

— Бис тараа чок канчаар бис?

— Шаң дүвүн кактап алыр бис ыйнаан, оглум. Куруг-даа болза кулак дыш болзун.

Дамбу бүүү дүжүдүн Тапсының Таваа чаңгыга аппарып бергеш, боду тараанын боктуг кудуруун, сай-даштыг кактанчызын алган.

Элээн болганда Дамбу чаңгыс аъдын мунгаш чорупкаш, бир хонганда чүгенин тудуп алган, чадаг чанып келген.

— Аъдың канчалдың ачай?— деп, оглу ооң айтырган.

— Чаңгывыс чайып аппаарды ышкажыл, оглум.

— Чүге ынчаары ол? Ол бистиң аъдывыс-тыр.

— «Берген тараан эвээш, аът хөлезининге четпес-тир» дидир. Аът бистин эвес, чаңгыныы чүве болгай, оглум. Бис ооң-биле чаңгының тараазын тарып берип турганывыс ол-дур. Ам чадаг артым.

— А кара инек база-ла бистин эвес бе?

— Чок, оглум. Чаңгыныы-дыр. Сүүнде саржаг кылып берзин дээш биске сагдырып кааны олдур. Биске чү-даа чок. Кончуу вусту кеңдаан. Ядыының түрегделі деп чүве бо-дур ийин.

Адыяа бичиизинде-ле ядыының ажыг-шуужүтлүг салым-хуузунуң ынчаар чываржы берген. Ол адазы-биле кады Таваа чаңгының хөлечии болу берген. Чаш ны зының өөрүшкүзүн ол көрбээн. Чединмес-түрегдел, аш-чут оо чарылбас эдеринчизи чораан.

20 ЧЫЛДАР

Совет эрге-чагырганы Адыяа-ла эр шаа чедишкен, 17 жылыг турган уткаан. Хосталга дүвени ынчаарда ол бир-ле дугаар медереп билген. Адазы Дамбу ийи-чаңгыс мал-даа саттынып алган. Ол малдар ам чаңгыныы эвес, а оларның боттарыныы. Улдуң-кезим черни тарып алгаш, ооң дүжүдүн-даа боду ажыглаар апарган. Ынчалза-даа чединмес түрегделден улуг-ла адырлып шыдаваннар.

1941 чыл. Ынчаарда Адыяа өглүг-баштыг, ажы-төлдүг, тускайлаң амыдыралдыг турган. Унун дургаар үнген ыяжының ады-биле Теректиг деп адаан бичии хемчигешке чурттап турган элээн каш өрегелер мал, чер ажылының эштелгезин ол чылын тургусканнар. Аңаа Дамбу ашак бир дугаарында кирген.

„Араттың сөзү“

С. К. ТОКА

(Тоожунуң „Чаа Тыва“ деп үшкү номундан үзүндү)

(ХАРААЛ)

(Төнчүзү. Эгези декабрь 15-те үнген № 295 (5085) «шында»)

Пөштер, шивилер, хадылар, хыргыыштар, ыргайлар, чамдык черлерде дыттар, хадыңнар шыва алган кара аргалыг артты куду бадып кээривиске, мурнувуста ийи талазын куду бедик кара сын кажаалаан, кара хем баткан чыдыр. Кашпал эрик аразында шоолаштарлыг шапкын хем инек даштарны ажа-ажа халып, бургаланып, ак көвүүн шуурады хайнып, ырактан-на шооңайнып, кызыл боралгактыг апарган бадып чыдыр. Хемниң соок салгыны дораан-на серпидип келди. Ооң бир талазында эрик кырында оймакта ак-сарыг чудуктардан туткан чап-чаа бажыңнарлыг сууржугаш көстү хонуп келген, хүн херелинге агарып, кыланайнып көстүп тур.

— Хараал!—деп, Саглың амыраан ышкаш чугаалангаш, шөлээргеп таакпылай берди.

Мен база-ла иштимде амырап: «Хараал, Хараал, аныяк бүдүрүлге, экии! Кызылдан байыр чедирип келдим!»—деп мендилешпишаан, эжимни чеде чортуп келдим.

Хараал алдын уургайы—Тывада бир дугаар бүдүрүлге чери. Чиңге-Баът, Кара-Белдир, Даспы-Сөөт, Кара-Хем ышкаш алдын уургайлары Хараалга бодаарга, ооң ырак соонда тывылгылаан бичежек черлер-ле болгай.

Улустан айтырып чораан, алдын уургайының конторазынга чедип келдивис. Контораже кирип чорувуста, калбак ак арынныг, сыгыгыр каактарлыг, ортумак сынныг, чыпынчак кулактыг, брезент хөректээштиг, узун хончулуг сапыктыг эр бисти уткуй кылаштап кээп мендилешкеш, суг-салба хөөреп-ле эгеледи.

— Бистиң алдын уургайывыска чедип келгениниер кончуг-ла доруун болган-дыр...— дигилээш, хээшпезин ылаптыы-биле ораап, оозун чараазыбиле хырбалап алгаш, кыпсып тыртпайн-даа уламчылады:

—... Алдын казарының планын бээрин утпас, а ол хирезинде ажыламыдыралды сонуургап көрбес боордур: аъш-чем-даа ховар, гидравлик демири-даа база келбес. Чаңгыс сорук-биле ажыл планын канчаар боор! Ам баргаш көргей-ле силер!— дээш ыыттавайн, буруладыр таакпылап олуруп алды.

— Ол дугайында чугааларны чогуур черге, тулуг-үлетпүр яамызының сайыды Маныгы оглунга дыңнаткай мен аан. Ол сайыт ыяавыла көрнүп, айтыышкын бээр боор, шымбай эр чүве дивишаан, алдын уургайының даргазының дектиң мурнай тургускан хомудалын черле хандыр бодап, думчуумга кертип ап олур мен.

— Ынчап көрүнер харын дарга, оон башка аттыг-ла чүве-дир. Плансалаан база улуг боор-дур—дээш, өөрээн иштики сеткилин илереди чырыы сырташ дээш ыңай-бээр көрнүп, чүве дилени берди.

Эшти саадалы чоруй:

— Ажылдаар кижилер четчип турар бе?—деп айтырдым.

«Мени-даа эт кылды» деп боданн-на боор, шала-була ээртинип чоруй, шуудунга кире берген ышкаш болгаш тап-билээ чугаалап эгеледи.

— Ажылчыннар саны четчир. Колдуунда-ла Хемчиктен, Эрзин, Тестен, Улуг-Хемден келгилээн кижилер ажылдап турар. «Хамааты» ажылчыннар база-ла хөй, олар чокка, холунга кажан-даа балды-хүүрек тудуп, латок деп чүве көрүп, кажан-даа алдын казып чорбаан араттар чүүн алдынын казып, чуй аар дээр силер.

— Ол-даа шын. Орустуң үлетпүрчиннери, тараачыннары болгаш ооң коммун намы эвес болза, бистер сегий албазывыс билдингир-ле болгай. Ынчалза-даа бистер олардан өөренип алгаш, а алдын херек чок кандыг-даа байлакты сө казып турар апаар бис, көөр-даа бис.

— Ындыг, ындыг ынар. Мени безин көрүнер. Мен ам бо ажыл-биле пюру таныш апарган болдур мен ийин.

— Ол-ла болгай, орус акы-дунманың дуза-кежин деп чүве. Че, ам орайтаан-дыр. Эртен эрте бүдүрүлгениң ниити ажылы-биле таныжар бис ам дыштаныр алыылынар.

Конторадан үнүп кээривиске имиртиннеп, хар холуктуг чаъс дымыралы чаап тур. Суурнуң кудумчузу-биле ивилиг араттар-даа чыраладып эртип тургулаар.

Дүн дүшкен.

Даң аткан. Тайгада ажылчын суур оттуп келген. Даң-биле кады тургаш, алдын уургайының байдалыбиле таныжып эгеледивис. Та конгазы, та карангазы чүве, бир-ле даашкыр чүве ажылчыннарны ажылче кый деп коонайнып-ла тур. Албан болгаш культура черлери, чуртталга болгаш ажыл-агый тудуглары-биле каттышкаш чүс чыгам бажың-балгаттыг суур, келир үенiң улуг бүдүрүлгези, мени таныжып моорлаңар дээн ышкаш, чалап тур. Хамыкты мурнай разреска бардывыс. Алдын довураан суг жүжү-биле чуп турар. Хараалга киргилээн Шоорлуг, Байлактыг дээн ышкаш хемнерни бажынлан боргаш, салаа-салаа бугалар кылгылап, ооңбиле суг аксып бадырган. Алдын чуур черге чедир сугну бадыргаш, бажың дег досказарга долдуруп алыр. Демги досказардан куду демир хоорзалар бадыргылапкан болур. Демир хоорзаларның төнген чериндe, ынайбээр чылып турар, ырактан көөрге, бир-ле үгер-боо дег «гидравлик» деп машина шимчеп турар. Аңаа чоокшулай кылаштап келдивис. Брезент чүвүрлүг, хөректээштиг, бөрттүг эр ол «үгер-бээзун» көдүре каап, сала каап-ла тур. Күштүг суг хоорза дамчып ийи чүс метр хире куду хап баткаш, ооң гидравликтиң барып-барып чингелей бээр бажы маниторунга баргаш, ооң күштүү-биле аттыгып үнүп тур. Кончуг шыырак эр ол маниторну ийи холдап тудуп алган, ооң бажын аайлаан, ынчаар орта ол онза күштүг аттыгып үнген суг довуракэлезин туржук, улуг даштарны безин куду алзы балырып тур. Ооң күжү-биле дыт бажы дег бедик элдиң адаан хоошпалап келирге, ол чалымналган эл чирлип бадып-ла тур. Ол-ла аттыгып турар сугнуң күжү-биле буступ баткан элезин, довуракты траншея дээр буганың унунче көшкелендир тырып бадырарга, бетинде чүгле кылагар болгаш бөзүргүн хаялар чылып каап тур. Демги маниторжу эр бисти көргеш тудазын сала тыртып каарга, сүвүр хоорзазы өрү адып туруп берди. Кожалары эжин көргеш, маниторларны база-ла өрү атсып каап, биске чыглып келдилер.

— Даргалар, экии, экии!—деп, бир тыва эр брезент холунуң хавын ужулгаш, кээп мендилешти.

— Экии экии, үүле бүтсүн! — диштивис.

— Ындыг-ла болзун, чорук чогуун!—деп улур йөрээдилер.

— Амдыкы мээң чугаалап олурганым, Хараалдың кырында, шынын алырга, бүүү Тываның кырында бир дугаар шалыпчы Амай дээри бо-ла болгай—деп, алдын уургайының даргазы таныштырды.

— Кончуг өөрүнчүг-дүр, байыр чедирип тур бис, норманар кандыг болур чүвел, күүселдези чүү боop тур, эш Амай?—деп сонуургадым.

— Бир солуг аразында 40 жубометр болур чүве, суг четчир болза чамдыкта 60—80-даа чедириптерле мен. Гидравлик демири чок, көрдүңер бе, хоорзалар дээрге аңаа дежик сыңый-ла, сугнуң чидирии аажок—деп каап, гидравлиинче көре-көре хээшпезин таваар ораай берди.

— Оон ынай маниторжулар боттарының онаалгазын черле күүселип шыдаарлар болдур ийин, ынчалза-даа аштакчылар саадалып турардыр—деп, бедик сынныг, кылагар конзаң хаайлыг, кара арынныг, дозураш каактыг эр Амайның чугаазын чара кирип чугаалады.

— Аштакчылар деп кымнар боор?

— Бистер маниторлар-биле черни буза тепсип балырыптарывыска, ооң өруунга сугнуң күш четпези улуг даштар, чудуктар артып каар, ону аштаар чүве болгай. Чок болза таратайкавыс, чок болза аъдывыс чок дээр, боларның оозун кым билирилаан — деп, бир-ле калбак хөректиг улуг чаагай эр топтуу кончуг, хомудай аарак чугаалады.

— Бо дээрге Демир-Хүүрек деп маниторжу-дур ийин, ыяавыла бир-

...ань чурттугларже

эн бисти уткуп чедип келгеш, улус аралынга бистерни дилеп чоруп турган боор тур ийин моң. Оон тыпчып алган мендилештивис. Ол болза журналистер эвилелиниң баштаар чериниң харысалгалыг секретары Махмуд Гафаров болду.

Тыва АССР-ниң журналистери— «Тувинская правда» солуннуң редакторунуң оралакчызы Б. Беловодов, «Шын» солуннуң ажылдакчызы Б. Хөвеңмей, «Тыванын аныктары» солуннуң редактору К. Кудажы, радио болгаш телевидение комитетиниң даргазынның оралакчызы В. Ананьин, Тыванын ном үнүрер чериниң өредилге номнарының редактору С. Самара—деп боттарывысты Махмуд Гафаровка таныштыдывыс.

Чолаачы-биле кады он кижи олурар «Латвия» деп бичии автобус-чугашка бисти олуртуп алгаш, эш Гафаров «Тянь-Шань» деп гостиницага чедире берди.

ӨӨРҮНЧҮГ САЙЫЗЫРАЛ

Улуг-Хемниң мендизин-даа,
Улузумнуң байырын-даа
Азияның ортузундан
Алтай, Саян ыңды черден
Ынак төрел кыргыс чонга
Ырак черден чүктеп келдим.

Кыргыс акы-дүнмаларның амыдыралы-биле болгаш ажыл-ижи-биле таныжылганы республиканың чурт шинчилелиниң музейинден эгелеливис. Кыргыс улустуң төөгүзүнүң дугайын, оон социалистиг улуг чаартылгаларының болгаш кижилериниң дугайын чугаалап турар хөй материалдарны ол музейде делгеп көргүскен.

Музейде делгеп көргүскен рельефтиг картадан ап көөрге, Кыргызстан — даглыг чурт болуп турар. Оон девискээриниң дөрттүн үш кезээн Тянь-Шань болгаш Памир-Алай таңдылар ээлеп турар. Ол таңдыларның арызынга Чүй, Талас хемниң уннары, Иссык-Көлүүн кыдыгларының делгемнери болгаш Фергана унунуң кезээ янзы-бүрү культураларны тарып өстүреринге таарымчалыг.

Кыргызстанның даглардан батканы хемнериниң суг энергиязының курлавыры Барыын Европаның суг энергиязындан ажыг турар. Казар байлактарының иштинде хөмүр даш болгаш нефть чугула үжүр-дүзүлүг. Кыргыс чурту хөмүр даш курлавыры-биле Ортаакы Азияда бирги черни ээлеп турар.

Кыргыс улус — Ортаакы Азияның эрте-бурунгу улустарының биреэзи дээрзин чурт шинчилелиниң музейинде төөгүлүг материалдар чугаалап турар. 19 үче чылдың эгезинден тура кыргыстар Боканд хаанларның эрге-чагырганына чагырып чораан. Боканд хаанналганың ишкенинин соонда, 19 үче чылдың чыларында Кыргызстан Россияның составынга бакталап кирген.

Октябрь революциязының мурнунда Кыргызстан Хаанныг Россияның хожудангай кыдыны черлериниң өрээзи турган. Кыргыс ажылчыннар 1918 чылда орус улустуң дузаламчызы-биле Совет эрге-чагырганы болдунуң черинге тургузуп ап, контрреволюстуг каш-каш үймээннерни чылча шапкан.

Кыргызстан 1924 чылда автономнуг область кылдыр тургустунган болгаш ону 1926 чылда автономнуг совет республика кылдыр аде тургускан. ССРЭ-ниң 1936 чылда бадылаттынган амгы Конституциязын ёзугаар Кыргызстан эвилелдешкен республика — Кыргыс Совет Социалистиг Республика кылдыр тургустунган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында кыргыс улустуң амыдыралынга үндезин чаартылгаларның дугайында музейде түскай улуг бөлүктер тургустунган. Акы-дүнма совет улустарының болгаш бирги эвлегде улуг орус улустуң дузаламчызы-биле кыргыс улус социалистиг улуг үлетпүрү болгаш бедик продуктулуг коллективтиг кедээ ажыл-агыйны тургузуп, ажылчын аңгының болгаш интеллигенциянның мергежилдиг национал кадрларын өстүрген.

Революция мурнунда каш-ла устывыш мастерскаялардыг турган Кыргызстан ам сайзыраңгай үлетпүрлүг республика болу берген. Оон үлетпүрүнүң продукциязы бистин чурттуң бүгү черлеринче барып турары-биле кады 25 даштыкы чурттарже база үнүп турар. Үлетпүрүнүң нинти продукциязы 1913 чылдагызындан 1960 чылда 61 катап өскен.

Кедээ ажыл-агыйда улуг өзерлиишкиннер болдунган. 40 чыл мурнунда көшкүн ядыы малчыннар турган черде байлак колхоздар болгаш совхоздар сайзыраан, хөй адырлыг улуг кедээ ажыл-агый бүдүүлгези тургустунган. Кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери бо чылын бедик дүжүтү өстүрүп, өнүр чылгызындан хөй хөвеңни, чигир свёклазын, картофельди болгаш түтү, дүкту түрүнеге саткан деп музейниң тайылбырлакчызы биске сонуургадып, саннарны чугаалаан.

— Бистиң республика бо чылын Ортаакы Азияның республикаларындан түрүнеге хөвен дүжүр планны эң баштай түүсеткен—деп, бисти үдеп чораан эш Гафаров немеди.

Кыргыс улустуң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураны чечектелгениниң башла чижектери мынды: республикада эртемнер академиязы, түрүне университети-биле кады 8 дээди өредилге черлери, 300 мун өренникчилиг 1700 ажыг школалар, 28 түскай эртемниң ортумак өредилге черлери, 7 театрлар, 1400 ажыг клубтар, культура бажыңнары, 1 мун ажыг библиотекалар, 540 кинотеатрлар болгаш киноустановкалар, 300 чыгыы эмнелге черлери ажылдап турар. Уран үүлдүн болгаш чечен чогаалдың уран чечен мергежилдиг национал кадрлары бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунунга төлептиг салыышкынын кирип турар.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.
(Улаштыгы).

...УЛУГ ӨӨРҮШКҮ-БИЛЕ КЕЛГЕН

Чоокта чаа бистиң республикавыска Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш пляска ансамблиниң коллективи аалдап чораан.

Ансамбль бодунуң турун келген 22 чылдарының дургузунда чүгле Сибирьге эвес, харын бистиң калбак-делгем Төрээн чуртувустуң чер бүргүзүнге чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-берге чылдарында оон ырларын Соңгу-барын фронтунуң дайынчылары улуг сонуургал-биле дыңнаан. Тургузукну тайбың үениң чылдарында ол ансамбльдиң оюннарын Алтайның күр чериниң шиңгээдип алыкчылары, Омск, Новосибирск областарның, Уралдың, Поволжьениң ажылчы чоннары магадап көргеннер.

Оон уран чүүл удуртукчузу, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Анатолий Порфирьевич Новиков бистиң солуннуң корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

— Бистиң коллектив Тыва АССР-же улуг өөрүшкү-биле келген. Чурттуң эң аныяк автономнуг республиказының амыдыралы-биле, оон куш-ажылы кайгамчык чонуу-биле чоок таныжар аргалыг болдувус. Ынчангаш тыва улуска белек кылдыр ийи тыва ырыны база чылгыныларның танцызын түскай белеткеп алган бис...

Ансамбльдиң коллективиниң артистери боттарының уран чүүл мергежилин чыл санында улам бедидип турар. Оон ачызында коллективтиң көрүкчүлер оргузунга ат-сураа улам алгыл, алдаржып турар. Чүгле Сибирьде эвес, харын бүгү чуртта сураг-жаан композиторлар Кирилл Молчанов, Георгий Иванов, Георгий Зацепин, Сибирьниң улустуң хөгжүмүнүң оркестриниң дирижеру Иван Гуляев болгаш өске-даа хөй-хөй опера артистери бо коллективке кижизиттирип, музыка уран чүүлүнге мергежээннер.

Ансамбльдиң концерти «Сеңээ чоргаарланып тур мен, Төрээн чуртум» деп, литература-хөгжүм-нуг композиция-биле эгелээр.

Концерттиң программазы дыка улуг: ында орус болгаш совет композиторларның ырлары, танцылар, шоодуглуг чугаалар бар.

Сибирьниң шериг округунуң ансамбли Кызыл хоорайның ажылчы чоннарына, өредилге черлеринге оюн көргүскеннер.

ЧУРУКТАРДА (үстүнде): ансамбльдиң коллективи тыва ыр ырлажып тур; (адаанда)—«Улус демократиязының чурттарының шериглериниң найыралы» деп танцы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага шөкар булуттарлыг хүн болур, эртенги шактарда туманнаар. Хат кошках. Агаарның температуразы: республикага—28—33, а Кызылга—28—30 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Декабрьның 31, воскресенье

П. Бляхин, А. Полевой, А. Толбухин

ҚЫЗЫЛ ШУЛБУСЧУГАШТАР

Кызыл-шеригниң тоол чугаазы, 3 көжегелиг.
Эгелээри хүндүскүнүң 12 шакта.

Январь 1-де, понедельникте

ЦИРК БОЛГАШ ЭСТРАДА КОНЦЕРТИ

Эгелээри хүндүскүнүң 1 шакта.

Январьның 2-де

К. Паустовский

КАҢ ДУГУЙЖУГАШ

Тоол-шии, 3 көжегелиг.
Эгелээри 2 шак 30 минутада.

Январьның 3—4—5-те

ҚЫЗЫЛ ШУЛБУСЧУГАШТАР

Кызыл-шеригниң тоол чугаазы, 3 көжегелиг.
Эгелээри кежээкиниң 5 шакта.

Январьның 5, 6, 7, 8, 9, 10-да

ҚЫЗЫЛ ШУЛБУСЧУГАШТАР

Кызыл-шеригниң тоол чугаазы, 3 көжегелиг.
Эгелээри эртенгиниң 10 шакта.

Январьның 6—7-де

Хоорайның школаларының болгаш өредилге черлериниң өреникчилеринге:

ЧАА ЧЫЛДЫҢ КОНЦЕРТИ
БАЛ-МАСКАРАД

Эгелээри кежээкиниң 7 шакта. **Дирекция**

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Декабрьның 31-де болгаш январь 1-де

ЧАА ЧЫЛ УТҚУУШҚУНУ
БАЛ-МАСКАРАД

Эң дээре костюмнер болгаш танцылар дээш шаңнаар.

Аалчыларның келири — кежээкиниң 8 шакта.

Коллективтиг чагыгларны хүлээл ап турар.

Касса хүн бүрүде-ле эртенгиниң 10 шактан эгелеп ажылдап турар. **Дирекция.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Эзир ортулуу»** 10, 12 шактарда. **«Орукка тулчуушкун»** (I-ги кезээ) 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программа** 10 шакта. **«Амыдырал сенде»** 11.15, 1.15, 3.15 шактарда. **«Веселка»** 5.15, 7.15 шактарда. **«Амазонкаже аян-чорун», «Веселка»** 9.15 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: **«Кызыл доңгалар»** 10.30, 12.30, 2.30 шактарда. **«Салдынчан нижи»** 4.30, 6.30, 8.30, шактарда.

«ВОСТОК»: **«Олар 19 харлыг турганнар».** 11.15, 1.15 шактарда. **«Зайлергассе, 8»** 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

кербөөченнеп каап турган.

— Маңаа ынча дыка турган-даа канчаар. Биче када агаарлап кылаштапса кандыгы, Маша—деп, Хүүрек дидими-биле чалаан.

— Ча, кандыг боор, анаа-ла агаарлап чораанда чүү болу бөөр боор—деп, иштинде сеңгинген-даа чүве дег, хөөннүг-хөөнчөк чугаалаан. Хүүрек, ол-ла болгай, шак ынчаар ээй тыртып алыр чоор деп бодавышаан, кожа базып чоруп каан. Ол-бо агаар-бойдус дугайын чугаалажып базып олура, ам суур даштында апарганнар. Демир-Хүүрек—Чаа-Хөл, Чадаана, Булун-Терек ол ынчаар киржип тургулаан ойтулаажын сактып келгеш, ужурмажыр-даа чокка Машаны тыртқылап эгелөөн чүве-дир.

— Бо бүдүүлүк шагның аажызын кагбас кандыг аайлыг кижи силер! Бир чүүлүнде ажыг Амайга, а оон кедерезе нам, аревэ үүрлеринге билдиртир эвес мен бе. Олар сөөн бо бүдүүлүк, каргыс аажыңны таптыг билиндирер болдур эвесле! — дей каапкаш, уруг суурже ынай-ла болган иргин. Демир-Хүүрек, ол орта уругнуң оолдарызыр омак чаныга ойтур шаптырган, кандыг аайлыг чүве боор, эштерим, уруглар ындыг эвес-ле боору кай деп кайгаа, хейде-ле:

—Маша, Машка! Анаа тур!... Ойт, ойнадым, уруг! Өршөөп көр. Ойт, ойт, анаа гуруйт!—деп кыйгырылаан. Сураг.

Маша суурга келген дораан баракка барган. Амайның орну куруг. Клубта барган боор бо дээш ынаар чүгүрген—Амай оон бо базып кел чораан. Маша чаныга чедип чоруй, Амайның мойнунда-ла барган.

— Авыластыг кулугур — дээш, Амай Машаның холларын адыра соккаш, бодундан шала ыладыр иткеш, хөөрөөн паш дег турган дээр.

— Чүү болду? Канчаа бардың? Эзирик эвес боор сен але, Амай? — деп, уруг аңгадап айтырган турган.

— Чүү болган деп! Чүү болганын бодун чугаала!—деп-тир.

Маша кортканындан аксын тут-тунгаш, безин ыглаар чыгыы чанныр, ак-кара чокка өчүп эгелөөн дээр:

— Харын болун чүге читтин. Сен келбес боорунга, сөөн төрел чыгыы эжиң боорга, биче када агаарлап чордувус-ла. Ында багай чүзү боор? Ындыг-даа болза сөөн ол эжиң харын кандыг кончуг чүдекбужар кижи боор?! Анаа-ла чугаалажып чораан, суур даштынга кээптир бис. Ол орта сөөн ол эжим дээр кижиң меңзө шорлуп хөлчөк боорга, чаа дажаан, арнынче дүкпүрүпкеш, сеңзө сөглөөри-биле баракка чорлум, менде чүү боор—дээш, Маша ыглап бадырыптып-тыр.

— Ээ-хай, сөөн оон та чү ыйнаан—дээш кижиң база-ла аңгадай берген дээр эвеспе.

— Шынзыкпас болзунза ындыгла ыйнаан. Шынчы болзунза, болуннуң ол ынак мен дээр эжиңден барып ылавылап ал. Мегелевейн-даа чораан мен, мегелевес-даа мен, сөзүм ол дээш, Маша ынай-ла боор-тур.

Амай баракка чедип келирге Демир-Хүүрөө чоорганын баш ажыр эштипкен, дүште-даа чок чыдып-тыр. Амай-даа оон чоорганын соя тыртып октапкаш, мойнундан сегирип алгаш, ковайтыр кедүрүп кээп-тир.

— Чүнү үүлгеткениңни сөглеп тур, дора өлчүк!—дээш, үзе боор каан тооргу хавы ышкаш силгип эгелээрге, өр-даа дүктеңейнип-ле турып-тур.

Демир-Хүүректиң коргуп девидээни аажок, каактары безин уштунар чыгай берген:—Ол чүн боор, анаа-анаа, сөөн Ма-ма-русян-биле, эш-эш хуузу-биле кыл-кылаш-тап чордум... Ол бо-бо-болу өс-өскөөр билгеш, харын мени алагадап, арнымче дүкпүрүпту ышкаш чүл—деп, ыглаар чыгыы чанныр, пат-ла турган дээр.

— Моон соңгаар мээн Марусям-биле ылчыңнажыр болзунза канчаар эвес мен, уштап каптар эвес мен бе, сагындырганым ол!—дээш, Амай үне халаш, Марусяның бажыңынче ынай-ла болган-дыр.

Күжүр аңаа кээп, чанныр-чапшыр, буруузун миннип:

— Мен бурулуг болдум. Хей черге каразып, багай болдум, моон соңгаар ынчанмас мен, Маша өршөөп көр—деп, бар шаа-биле дилөөн турган.

— Ындыг-дыр. Эрткен-барган чүвени коптарган хөрөө бар деп бе. Шынын сөглөөр болза, сенден өске меңзө ким-даа херек чок—дей каапкаш, уруг-даа Амайның мойнунга халаңайны-ла берген дээр. Эрлер ол орта ынчап улуг содаа үндүрер часкан дээр болбас ийикпе.

Соонда дыңнаарымга Амай Марусяны-биле өг-буле болуп алган болган. Намның Төп хораазы ону Хараал алдын уургайының даргазынга томуйлаан.

Намның VIII дугаар Улуг хуралындан эгелөөш, Тыванын капиталистиг эвес социалистиг оруктап хөгжүүрү улам бүзүрелдиг болуп, ол оруктап чаа-чаа чедишкиннерлиг болуп чоруп олургаан.

Хараал алдын уургайындан эгелөөш, Элегестиң күрөконому суг дээн ышкаш улуг бүдүрүлге черлери, Кызыл биле Абакан аразында «Ус» оруундан эгелөөш, Балдакка чедир дээн ышкаш орук-тулуглар, тыва бижикти чогаадып, аңаа муңмуң араттарны өөреткени, феодалдарның хөрөңгизин хавыргаш, өң ядыы араттарга үлеп бергени, чурттуң саң-хөөзүнүң болгаш садыг-найманның политиказын улустуң холунга киргени, араттарның иштинден Амай, Демир-Хүүрек, Частып суг-суг дээн ышкаш баштайгы ажылчын кадрлар өзүп эгелөөни, орус, тыва улустарның аразында өң-найыралының улам-на быжыгып, артында Амай-Маруся ышкаш тыва-орус кижилерниң бир өг-буле болуп, кеступ чорбаан чаа амыдыралды тудуп эгелөөни—бо бүгү чаа Тыванын чаа орук-биле, социалистиг орук-биле хөгжүп эгелөөнин айты берген. Чаа Тываны ол оруктан кым-даа, чүүдаа ээй тыртып шыдавас болган.

Чаа Тыванын баштайгы үлетпүрү Хараалга эгелөөн каш хондур ажылдаш, ол үлетпүрүнүң соруктуг аныяк ажылчыннары-биле мендилежип, байырлашкаш, база-ла Саглын-биле ийилээ тайга оруу-биле дедир хаптывыс.

Хараалдан шоолуг-ла ыравайын чорувуста, Саглын кезек када ыыт чок, таакпылап чорза-чорза, бир оймакка мээң-биле кожаланчып келгеш чугаалай-дыр:

— Замыд, фабрика, үлетпүр, бүдүрүлге, мачымна суг-суг деп чүвецер кончуг-даа күштүг чүве-дир ийин, моонар. Бо-ла бүгүнү бисте биеэ ол Сексээревис, коммун нам хайырлап турар. Моон көөрге, барыында бистиң Тыва ол улуг күштүг, бай-мадыр өргөниң оглу улустур бис ийин. Оон башка бисте, хөөртүйлерде ындыг күштүг чүү бар боор. Сексээрениң-не чалгын-чакпазының аразында, оон-на кулак-кулуруундан туттунган улус-тур бис. Шынын чугаалаарга, барыында-ла ол улуг курушениң бир кожууну деп саналр болза болур чүве-дир ийин—деп бо.

— Силерниң оонар кончуг шындыр. Бүгү араттар силер ышкаш бодап чоруурлар. Тыва—Советтиг Тыва болуру чугаа чок болгай аан, акым...

Редакторнуң оралакчызы, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харысалгалыг секретарының болгаш килдизинин 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг чүр болгаш транспорт килдизинин 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2652. Культура эргелелиниң типографиязы